

ERENDİZ ATASÜ

DAĞIN ÖTEKİ YÜZÜ

2. BASKI
1996 Orhan Kemal Roman Armağanı

can
çağdaş

ERENDİZ ATASÜ
DAĞIN ÖTEKİ
YÜZÜ

Can Çağdaş

Dağın Öteki Yüzü, Erendiz Atasü

© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Remzi Kitabevi, 1995

Can Yayınları'nda 1. basım: 2016

2. basım: Şubat 2021, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 500 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Cem Alpan

Editör: Sırma Köksal

Düzeltili: Aylin Samancı, Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek, Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Arı Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39,

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 44009

ISBN 978-975-07-2627-9

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750726279

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

ERENDİZ ATASÜ
DAĞIN ÖTEKİ
YÜZÜ

1996 ORHAN KEMAL ROMAN ARMAĞANI

ROMAN

♥can

Erendiz Atasü'nün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Dün ve Ferda, 2013

Gençliğin O Yakıcı Mevsimi, 2014

Kızıl Kale, 2015

Benim Yazarlarım, 2015

Onunla Güzeldim - Uçu, 2015

Saldırganı Hoş Tutmak, 2015

Baharat Ülkesi'nin Hazin Tarihi, 2016

Kadınlar da Vardır, 2016

ERENDİZ ATASÜ, 1947'de Ankara'da doğdu. 1968'de Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede uzun yıllar öğretim üyesi olarak çalıştıktan sonra 1997'de farmakognozi profesörlüğünden emekliye ayrıldı. Öyküleri, 1981'den bu yana, *Sanat Edebiyat'81*, *Düşün*, *Çağdaş Türk Dili, Varlık*; deneme, inceleme ve makaleleri *Saçak*, *Çağdaş Türk Dili, Cumhuriyet Kitap, Radikal Kitap, Varlık, Papirüs* gibi dergiler ile *Cumhuriyet* ve *Aydınlık* gazetelerinde yayımlandı ve yayımlanmaktadır. *Dağın Öteki Yüzü* adlı romanı İngilizceye (2000), *Lanetliler* Almancaya (2004), *Bir Yaşadönümü Rüyası* Yunancaya (2005), İngilizceye (2013) çevrilip yayımlanmıştır. Atasü'nün bazı öyküleri İngiltere, ABD, Fransa, Almanya, Hollanda, İsviçre, İtalya, Çek Cumhuriyeti ve Hırvatistan'da yayımlanan öykü antolojilerinde yer almıştır. Eserleri: *Kadınlar da Vardır* (1983, Akademi Kitabevi Öykü Birincilik Ödülü), *Lanetliler* (1985), *Dullara Yas Yakışır* (1988), *Onunla Güzeldim* (1990), *Dağın Öteki Yüzü* (1996, Orhan Kemal Roman Ödülü), *Taş Üstüne Gül Oyması* (1997, Yunus Nadi Öykü Ödülü; 1998, Haldun Taner Öykü Ödülü), *Uçu* (1998), *Gençliğin O Yakıcı Mevsimi* (1999), *Benim Yazarlarım* (2000), *Kadınlığım, Yazarlarım, Yurdum* (2001), *Bir Yaşadönümü Rüyası* (2002), *İmgelerin İzi* (2003), *Kavram ve Slogan* (2004), *Açık Oturumlar Çağı* (2006), *İncir Ağacının Ölümü* (2008), *Düşünce Sefaletinin Kısacasında* (2008), *Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık* (2009), *Hayatın En Mutlu Anı* (2011, Yunus Nadi Öykü Ödülü; 2010, Dünya Kitap Yılın Telif Kitabı Ödülü), *Güneş Saygılı'nın Gerçek Yaşamı* (2011), *Yıllar Gerçerken Hayat ve Roman* (2013), *Dün ve Ferda* (2013), *Kızıl Kale* (2015, Türkan Saylan Sanat Ödülü), *Saldırganı Hoş Tutmak* (2015), *Baharat Ülkesi'nin Hazin Tarihi* (2016).

Sevgili kızım Reyhan için...

*Annem Hadiye'nin, babam Faik'in
anlarına ve Cumhuriyet'in idealist
öğretmen kuşaklarına saygıyla...*

Okura mektup

Sunuş

Sevgili okur,

Annemin ölümünden sonra, ondan kalanları inceleyen 1930'larda ve 40'larda, babamla birbirlerine yazdıkları tomar tomar mektupları bulmasaydım, bu kitap kaleme alınmazdı. Sonra, başka mektuplar da çıktı ortaya; annemin kardeşleriyle ve İngiltere'deki arkadaşlarıyla yazışmaları. Beni, annemle babamın yazışması ilgilendirmişti önceleri, doğal olarak. Ne bulmuştum satır aralarında? Geçmişin ruhunu. O ruhu örten derinin sertliği, yani gündelik gerçekliğin kaba biçimleri, eski terbiyeyle yetiştirilmiş, bu nazik ve biraz tutuk insanların sözcüklerinde yoktu.

Mektuplar, yitirme acısıyla duyarlılaşmış sezgime bir kapı açıyordu. O kapıdan belki kendi içime ulaşıyordum, benliğimin, varlığının bilincinde olmadığım bölgelerine... Annemle babamın kuşağı duruyordu o bölgede, yitirilmiş vatan parçalarının, göçlerin acısı... Birinci Dünya Savaşı'nın yetimleri, ölüme yargılı bir halkın yeniden doğuşunun çocukları, Cumhuriyet coşkusunun gençleri... Onları, parasız yatılı koğuşlarından, "yeniden doğuş"un mimarları arasına katılmaya götüren direnç ve mücadele! Gençlik ülkülerine sonraki yıllardaki bağlılıkları, kırgınlıkları ve suskunlukları...

Yüzyıl sona yaklaşmakta... Yüzyıl başında doğanlardan günümüze kalanlar birer birer göçüyor... Bir kuşak, yavaşça çekilen bir dalga gibi, ölüyor. Yeni ölümler eskileri canlandırıyor bellekte... Ve, Kemalist kuşak imgelemimde bir kez daha doğuyor.

Annem Hadiye, 1929 yılında, Çapa Kız Muallim Mektebi'nde öğrenciyken "Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'nin direktifleriyle" açılan devlet burs sınavını kazanır ve İngiltere'ye tahsile gönderilir. Aynı grupta, sonraları Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapacak, çevirileriyle dilimizi zenginleştirecek ve artık hepsi bizi terk etmiş bulunan Saffet Korkut, Orhan Burian, İrfan Şahinbaş da vardır. Gruptan bir genç kız intihar eder. Gerisi tahsillerini tamamlayıp yurda dönerler. Annem ve Saffet Korkut, Oxford Üniversitesi'nin "kızlara mahsus" St. Anne's College'inin Edebiyat Bölümü'nden 1934'te üstün başarıyla mezun olurlar. Türkiye'ye dönüp Cumhuriyet'in uygun gördüğü vazifelerine başlarlar. Annem Gazi Lisesi ve Eğitim Enstitüsü'nde İngilizce öğretmenidir; aynı kurumda matematik öğretmeni olan babam Faik'le 1936'da evlenir. Daha sonra, şimdi Gazi Üniversitesi olan enstitünün İngilizce bölümünü kuracak ve bu bölümde uzun yıllar İngiliz edebiyatı ve çeviri dersleri verecek, çevirileriyle dilimizi zenginleştirenlere o da katılacaktır.

Bu kitaptaki Vicdan, annem Hadiye'den, Raik, babam Faik'ten, Vicdan'ın annesi Fitnat Hanım, anneannem Elmas'tan esinlenilerek yaratılmışlardır. Yazınsal yaratıcılıkla uğraşmayan bilmez, gerçekliğin tıpkısını romanda veya öyküde yaratabilmek –yazara doyum vermemesinden öte– yazınsal metnin iç dinamikleri yüzünden imkânsızdır. İşte şimdi Vicdan ve Hadiye, Raik ve Faik, Fitnat Hanım ve Elmas Hanım karşında duruyorlar; birbirlerine çok benziyorlar; ama tuhaf biçimde ve kesinlikle birbirlerinden farklılar.

(Daha önceki kitaplarımı okuyanlar, belki Kadınlar da Vardır'daki ve Dullara Yas Yakışır'da "Fitnat Hanımlar"ı; Lanetliler'deki "Raik"i anımsarlar. Evet, doğru, o "Fitnat'lar" da anneannemden esinlenmişti, o "Raik" in de babamdan köklendiği gibi...

Bir kişiyi, karakterindeki çeşitli ve çoğu kez çelişkili yanlara bölerek, her bölüntüye farklı bir ad takmak –şizofrenik kişilik parçalanmalarına gönderme yapmak üzere– yaygın bir yazınsal yöntem. Bu yöntemin kimi örneklerine hayranlık duysam da* yöntemi kendi ruhu- ma yakın bulmuyorum. Sanırım, çeşitli ve farklı Fitnat- larım veya Raiklerim kendi başlarına ayakta durabildik- leri gibi, kitaplarımdaki aynı adı taşıyan karakterler, bir bulmacanın farklı ama uyumlu parçalarının birbirlerine kavuşması gibi, daha geniş oylumlu bir kişilik bütünlüğü içinde de buluşabiliyorlar! Bana büyüleyici gelen bu... Kişiliğin birbiriyle bağlantısız bölümlere dağılması değil. Farklı ve kimi kez birbirinden bağımsız karakter özellik- lerinin, aynı insanda uyumlu bir tümlük oluşturabilmesi.

Bundan böyle, gene ailemden esinlenerek karakter- ler yaratacağsam, aynı adları taşıyacaklar!)

Kitaptaki diğer kişiler, örneğin Vicdan'ın İngiltere deneyimini paylaştığı arkadaşı Nefise tümüyle düş ürü- nüdür. Vicdan' ın kardeşleri Reha, Burhan ve Cumhuriyet, son yıllarda birbiri peşi sıra yitirdiğim, hem annemin hem babamın ailelerine mensup dayıların, amcaların, enişte- lerin imgelemimdeki bileşiminden doğdular. Üçünün de subay olması bilinçli seçimimdir; ve Cumhuriyet tarihi akarken, subay kimliğindeki değişimlerin ipuçlarını ya- kalama çabasını yansıtır.

Kitaptaki olaylara gelince... Benim için olaylar tek

* Örneğin Virginia Woolf'un *Dalgalar*'ı. Bizim yazınımdan İnci Aral'ın *Ölü Erkek Kuşlar*'ını örnek verebilirim.

başlarına ne yaşamda ne yazında önemlidir; olay ayrıntılarına değgin belleğim hep zayıftır. Ancak olayın anlamı, nedenleri ve sonuçları, iç dünyalardaki izdüşümü beni hep düşündürmüştür.

Kitaptaki olayların tümü, ikisi dışında, düşseldir. (Vicdan'ın ve Raik'in Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve işgal yıllarıyla ilgili aile tarihçelerini kastetmiyorum.) Gerçek olanlarsa, garip biçimde, gerçeğe en uzak gibi görünenlerdir! Birincisi Vicdan'ın Gazi Mustafa Kemal'le görüşmesi, ikincisi ise Vicdan'ın kardeşleriyle Uludağ'a tırmanmasıdır. (Sıradan bir ailenin kızı olan annem gerçekten de 1936 yılında Dolmabahçe Sarayı'na çağırılmış, Reisicumhur'la uzunca bir süre görüşmüştür. Atatürk'ün cihan siyaseti üzerine görüşlerini annem kendisi, Gazi'nin bizzat kullandığı –ve doğal ki, annemin unutamadığı– sözcüklerle, bana nakletmişti. Kitapta, Vicdan'ın Gazi ile ilgili izlenimi, annemin gerçeklikteki izlenimidir. Annem bu görüşmeden tıpkı Vicdan gibi, Gazi'nin ağır bir hastalığa tutulduğu kuşkusu ve üzüntüsüyle ayrılmıştır. Annem, kitapta anlatılan biçimde Gazi tarafından görevlendirilmiş, BBC'de “Türk İnkılabı ve Kadın Hakları” konusunda bir konuşma yapmak üzere aynı yıl İngiltere'ye bir daha gitmiş ve bu konuşmayı gerçekleştirmiştir.)

Diğer gerçek olay, 1935 yazında dağa tırmanış... Annem, gerçekten de İrlanda keteninden şık bir beyaz keten döpiyes ve –inanılmaz ama– topuklu pabuçlar giymektedir! Silik fotoğraf, Uludağ zirvesindeki gençler grubunun dünyaya meydan okuyan coşkusunu, özgüvenini –biraz çocuksu ve altmış yılın ardından biraz patetik bir duygulanımla– hâlâ ışık gibi saçmaktadır!

Kitapta önemli yer tutan Vicdan'ın İngiltere'deki öğrenciliği –gerçeklikteki mekânda– Oxford'da değil, Oxford Üniversitesi'nin “kardeşi” Cambridge Üniversitesi'nin kentinde geçer. Hiçbir mantıklı nedeni yok. Oxford'u

çocukluğumda görmüştüm; pek berrak anımsayamıyorum. Oysa Cambridge’de gençlik yıllarımda ve olgunluk çağımda, kısa sürelerle de olsa yaşadım. Yapıtı kurgularken, bu bölümü bir türlü Oxford’da geliştiremediğimi fark ettim. İmgelemim mıknaş gibi beni Cambridge’e çekiyordu. (Oysa 1929 yılında, Cambridge Üniversitesi’ne belki de kız öğrenci henüz kabul edilmiyordu.) Ben de kurgumu Cambridge’e kaydırdım.

Dersim’le ilgili anlatılanların gerçeklikle bağlantısı yoktur, ancak çocukluğumda, ayaklanmayla ilgili pek çok acı olayın orada görev yapmış kişilerden naklen anlatıldığını duymuştum. “Dersim”in bu kitaptaki işlevi, birbirleriyle çatışmaya girmek zorunda kalmış, aynı yurdun evlatlarının, bu deneyimin yaralarını yaşam boyu taşımalarına –çoğu kez gizleyerek, bir iç kanama gibi– trajik bir örnek oluşturmastır.

Kore Savaşı’yla ilgili anlatılanların temeli ise tümüyle belgeseldir. Savaşanların birinci el tanıklıklarından, savaş sürerken kaleme aldıkları notlardan, mektuplardan, diğer belgelerden, özellikle Eunkyung Oh’un “Türk Basınında ve Edebiyatında Kore Savaşı” adlı tezinden kaynaklanır.

Bu kitapta pek çok mektup var. Yapıtı kaleme almadan önce –henüz böyle bir kitap yazacağımı bilmezken– yüzlerce mektup okudum. Annemin yalnızca babamla değil, kardeşleriyle ve kimi Türk kimi yabancı arkadaşlarıyla yazışmaları, yüzyılın ilk yarısının ruhuna ulaşmama yardımcı oldu. Kitabın biçimi üstünde çok düşündüm. Biçim, hiçbir zaman benim için tek başına büyük bir anlam taşımamıştır; şimdi de taşıdığını sanmıyorum. Biçim içerikle bütünleşebildiği, içeriği daha etkili, daha estetik bir tarzda iletebildiği sürece anlamlıdır, bana kalırsa. Sanıyorum malzemenin kendisi, beni seçtiğim biçime yönlendirdi. Dört kardeşin, giderek birbirinden ayrılan, uzaklaşan ama gene de –en azından Vicdan’ın açısından– sevgi

bağlarının bol, gevşek ama kopmayan dikişleriyle teğelli dünyalarını aktarmada, birbirleriyle bağlantılı öykülerden oluşan bu kurgu bana uygun göründü. Yazınsal metnin iç devingenliği, eldeki belgelerin olduğu gibi kullanılmasına her zaman engeldir. Okuduğum mektupları özümseyip yüzeysel biçimde unutmam ve sonra anımsadığım özlemlerinden yepyeni mektuplar yaratmam gerekiyordu. Kore mektuplarındaki savaş alanıyla ve savaşın seyriyle ilgili belirtilmiş teknik bilgilerin dışında, gerçek mektuplardan alıntılanmış hiçbir ifade kitapta mevcut değildir.

1930'larda, 40'larda ve 50'lerde yazdıkları varsayılan kurgusal mektupları bugünün diliyle kaleme alamadım. Veya o dönemdeki sanal iç konuşmaları –örneğin Mustafa Kemal'in düşündüklerini. "Neden, dönemin özünü yansıtmaya çalışmıyor muydun?" diye sorabilirsiniz. O zaman, ben de size derim ki, dil ve düşünce, dil ve duygu söz konusuysa, öyle biçim birbirinden pek ayıramaz. Konuşmak, hele yazmak yalnızca karşımızdakiyle iletişim değildir; sözcüklerin bilincimize ve bilinçaltımıza sürekli gönderdiği uyarılarla akan ve kendimizle, iç dünyamızla kurduğumuz bir iletişimdir aynı zamanda. Yeterli veya yetersiz olabilir bu iletişim; çoğu kez birden fazla yüzü vardır, içten davranırken hesapçı olabilir, açıklarken gizleyebilir veya saklarken dışavurabilir... Tumturaklı ve resmî iken son derece içten ve yalın olabilir. Sözcükler duyguların ve düşüncelerin aktığı kanaldır; kanalı kabaca değiştirirseniz, duyguyu ve düşünceyi zedellersiniz. Bu nedenle, mektupların, diyalogların, iç konuşmaların dilini oluştururken ait oldukları dönemin sözcüklerini seçmeye çabaladım.

Elliyeye yaklaşan yaşım gereği, Osmanlıca sözcüklerden bir kısmını biliyorum. İzlenimim odur ki, yüzyılın ilk yarısında eğitilmiş orta sınıfların konuştuğu, Osmanlıcanın gölgesindeki Türkçe –belki sözcük adedinin fazlalığından– işlevsel bir dildir. (Gerçekten de o dönemdeki

dille tümce oluştururken hiç zorlanmadım.) Ancak kişiye derisi gibi değil, giysisi kadar yakındır! Eski kuşakların çekingenliklerinde, eski terbiye kadar –bu terbiyenin bir parçası olan– dilin de payı bulunduğunu düşünüyorum.

Geçmiş anlatan tüm pasajlarda, bilinçle, karma bir dil oluşturdum. Tümüyle dönemin sözcüklerini kullanmak, metni anlaşılmasız kılma tehlikesini taşıyordu. Zaman günümüze yaklaştıkça dilin arılaşmasına özen gösterdim. Dikkat edilirse, kimi pasajlarda “ben anlatıcı”ya dönüşen, günümüzde yaşayan ve arı dille konuşan karakterin kendi kendisiyle arasında bir giysi perdesi yoktur!

Yararlandığım belgelerden değil ama, şiirlerden, şarkılardan, kimi yazınsal metinlerden bol bol alıntılıdım. Ulusal kültür, hatta dünya kültürü bir tümlüktür; onu oluşturan her parçanın yalnızca kendi yaratıcısına ait olduğu kırk yamalı bohça değil! Büyük şair Nâzım Hikmet’in imgesi, bu kitapta başından sonuna kadar dalgalanmakta... Kuşağımın bilincinin, duyarlığının, güzelduyusunun biçimlenmesinde Nâzım’ın silinmez izini anlamamak mümkün mü? “Dalga” bölümündeki “Akdeniz” imgesinin, metni kaleme alırken, bana Ahmet Erhan’ın şiirlerindeki “Akdeniz duyarlığı”nın armağanı olduğunu biliyor muydum? Şimdi biliyorum. “Bursa” duyarlığını esinleyen, yalnızca Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir’inin ve “Bursa’da Zaman” dizelerinin değil, örneğin Şükran Kurdakul’un unutulmaz “Vehbi Dede”sinin de olduğunu bildiğim gibi. “Kızıma Günce” bölümündeki “Uzayda bana bir yer yok mu?” tümcesinin Ahmet Telli’nin kimi dizelerinden esinlendiğini bildiğim gibi.

“Selanik’i Unuttun” başlığını Rossi’nin *Palarmo’yu Unuttun* filminin, “Kızıma Günce” başlığını Macar kadın film yönetmeni Mártha Mészáros’un *Sevgilime, Çocuklarıma, Anama Babama Günce* üçlemesinin esinlediğini de unutmamalıyım.

Vicdan, Gazi'nin yüzünün parmakları kadar beyazlaştığını fark etti. Kadınlarda hiç eksik olmayan analık sezgisi, Gazi'nin sağlığının iyi olmadığına işaret ediyordu. Vicdan'ın hoşnut varlığında, birden her şey korku ve telaşa dönüştü... "Paşam," diye atıldı Gazi'ye doğru, onu korumak istemesine.

"Dağın Öteki Yüzü, ülkemizin edebiyat ufkunda havai fişek gibi patlamadı ancak okuruyla usul usul, uzun soluklu, sağlam bir ilişki kurdu. Böylesi benim için daha güzel. Gösterişten ve gürültüden hoşlanmam; içli ve derin yaşantılardır önemli ve değerli olan."

Erendiz Atasü

